

Muusika teke ja ajaloolised allikad

Muusika ajaloo uurimine viib meid tagasi inimkonna hälli juurde. Kuigi meil puuduvad helisalvestised, on teadlased püstitanud mitmeid teooriaid muusika sünni kohta. On väga tõenäoline, et ürginimene ja tema rütmitunnetus kujunesid välja **tööprotsessi** käigus, kus kollektiivne töörytm muutus ajapikku organiseeritud heliks. Samuti peituvad muusika juured looduses – inimene püüdis jäljendada lindude ja loomade **häälotsusi**.

On oluline rõhutada, et ajalooliselt ei peeta esimeseks pilliks mitte mõnda eset, vaid inimest ennast: **esimeseks muusikainstrumentiks peetakse käte plaksutamist**.

Meie tänased teadmised sellest kaugest ajast toetuvad viiele peamisele allikaliigile:

- **Müüdid** ja rahvapärимused, mis jutustavad muusika sünnist.
- **Kaljujoonised**, mis jäädvustavad muusikalisi rituale.
- **Arheoloogilised leiud**, sealhulgas joonised nõudekildudel ja pillide säilinud osad.
- **Muusikaetnoloogia**, mis uurib tänapäevaste rahvaste arhailisi muusikatradsioone.
- **Piibel** (eriti Vana Testament), mis on hindamatu kirjalik allikas muusika rollist muinasajal.

Maailma vanimaks inimkätega valmistatud pilliks peetakse **karu sääreluust valmistatud flööt**. Selle märkimisväärse leiu avastas 1995. aastal arheoloog Ivan Turk Lääne-Sloveeniast, **Nova Gorica linna lähedalt**. Pill on vähemalt **45 000 aastat vana**, ligikaudu 12 cm pikkune ning sellel on neli auku, mis viitab teadlikule helikõrguste muutmisele.

Vanaaja kõrgkultuuride muusika ühised jooned

Kuigi vanaaja kõrgkultuurid (Egiptus, Mesopotaamia, India, Hiina) arenesid geograafilisest asendist ja usunditest tingituna erineva kiirusega, on nende muusikakäsitluses palju ühist. Vaatleme neid süsteemselt:

- **Kultuslik funktsioon:** Muusika ei olnud meelelahutus, vaid täitis peamiselt religioosset rolli, saates usutalitusi, aga ka tantsu, söömaaegu ja võistlusi.
- **Kutseliste muusikute seisus:** Kujunes välja professionaalne muusikute kiht ja keeruline pillipark ehk instrumentarium.

- **Helisüsteemide algus:** Kasutusel olid 5–7-astmelised heliread ning esines algelist mitmehäälsust. Olemasolevatest pillidest hakati moodustama esimesi orkestreid.

Olulisemad filosoofilised kontseptsioonid:

- **Jumalik algupära:** Muusikale omistati maagilist **võlujõudu**. Jumalate hääli võrreldi pillihäältega ning usuti, et muusika on kingitus kõrgematelt jõududelt.
- **Muusikute staatus:** Kuna muusikuid peeti vahendajateks inimeste ja jumalate vahel, ümbritseti neid sügava austusega. Näiteks Egiptuse vaaraod kuulutasid end uhkusega muusikute sugulasteks. **Assüürias** oli lausa tavaks jätta vallutatud rahvastest ellu vaid muusikud, et võtta nad teenistusse võitja õukonda – see rõhutab nende asendamatus vaimse korra hoidjatena.
- **Seos universumiga:** Valitses veendumus, et helisüsteemid on otseses seoses maailmakorra ja universumi harmooniaga.
- **Hironoomia:** See on **vanim dirigeerimisviis**, kus käemärkide abil näidati lauljatele kätte **meloodiakaar** ja rütmiline joonis.

Piirkondlikud ülevaated ja iseloomulikud pillid

Vana-Egiptus

Egiptuse muusikateooria oli eesrindlik. Algselt kasutati laskuvat 5-astmelist helirida ehk **pentatoonikat**, kuid hiljem võeti kasutusele 7-astmeline süsteem, mis jagunes peenelt **17-astmeliseks veerandtooniks**.

- **Leviit:** On huvitav märkida, et kuningas Saalomoni ajal nimetati nii naissoost kutselisi muusikuid.
- **Pillid:**
 - **Harf:** Kõige hinnatum keelpill.
 - **Otseflööt:** Klassikaline puhkpill.
 - **Topeltšalmei:** Kahe toruga puhkpill (allikates kohati ka *topetlšalmei*).
 - **Lauto:** Pika kaelaga keelpill.
 - **Kora:** 21 keelega pill, mille korpus on valmistatud kalebassist (kõrvitsataoline vili).
 - **Kinnor (Taaveti harf):** 5–9 keelega lüüra-tüüpi näppepill, mida kasutati templiteenistustel.

- **Šofar:** Oinasarvest valmistatud kõver sarvepill.

Mesopotaamia (Sumerid ja teised)

Mesopotaamias oli muusika tihedalt põimunud riikliku võimu ja templiriitustega.

- **Pillid:**
 - **Lüüra:** Sumerite kultuuris keskse tähendusega sümbolpill.
 - **Harf:** Laialt levinud keelpill.
 - **Lautotüüpi keelpillid:** Erineva kuju ja suurusega kaelaga pillid.
 - **Šofar:** Huulikuta sikusarv.
 - **Kinnor:** Kasutusel saatetähtsena ka selles piirkonnas.

Hiina

Hiina üldine kultuur on ligi 4700 aastat vana, muusikakultuur ise ulatub umbes 2700 aasta taha. Hiina filosoofias on muusika riigivalitsemise peegel. Konfutsius (Kong Fu-Zi) on öelnud: *"Kui tahate teada, kuidas valitsemine maad ja milline on tema kõlblus, siis kuulake selle maa muusikat."*

- **Pentatoonika:** 5-astmeline helirida, kus arv 5 on hiinlaste jaoks ideaalarv. Iga aste sümboliseerib riiklikku hierarhiat: **I – valitseja, II – minister, III – rahvas, IV – riigi asjad, V – üldine olukord.**
- **Kammerton:** Ühe meetri pikkune bambustoru, mis puhumisel andis f-noodi – see oli aluseks kogu helisüsteemile.
- **Pillid:**
 - **Pipa:** Pirnikujulise puidust korpusega näppepill.
 - **Er-hu:** Kahekeelne poogenpill, mille ulatus on kuni 3,5 oktaavi.
 - **Sheng (suuorel):** Üks vanimaid instrumente; vertikaalsetest torudest koosnev polüfooniline puhkpill.

India

India muusika on umbes 2500 aastat vana ning sügavalt seotud hinduismi ja budismiga. Nende helisüsteem on äärmiselt mikrotonaalne – oktaav jaguneb **22 šrutiks ehk veerandtooniks.**

- **Veeda:** Sanskritikeelne hümn (alates 1500 eKr), mis sisaldab hinduismi aluseks olevaid müüte.
- **Raaga:** Keeruline helilaad, mille **piires helilooja teemat arendab**. Igale raagale vastab kindel meeleolu, esitamise aeg ja koht.
- **Pillid:**
 - **Sitar:** Tuntuim keelpill, millel on 4–7 põhikeelt ja resonantskeeled.
 - **Shtar:** Sitariga suguluses olev keelpillide perekonna liige.
 - **Tanpura:** Omapärase säriseva kõlaga burdoonpill (taustaheli looja).
 - **Tablad:** Trummipaar (madal ja kõrge), mille kõlavärv sõltub löögikohast.
 - **Pungi:** Maotaltsutajate puhkpill, millel on eraldi torud meloodia ja burdooni jaoks.

Võrdlev koondtabel: Vanaaja pillid

Pilli nimi	Piirkond
Harf	Egiptus, Mesopotaamia
Otseflööt	Egiptus
Topeltsalmei	Egiptus
Lauto	Egiptus
Kora	Egiptus
Kinnor	Egiptus, Mesopotaamia, Palestiina
Šofar	Egiptus, Mesopotaamia
Lüüra	Sumerid, Egiptus
Lautotüüpi keelpill	Mesopotaamia
Pipa	Hiina
Er-hu	Hiina
Sheng	Hiina

Sitar	India
Shtar	India
Tanpura	India
Tablad	India
Pungi	India
Flööti (karu sääreluust)	Sloveenia (ürgaeg)

5. Lühike kordamisnurgake

1. Miks peeti vanaajal muusikuid ühiskonnas väga olulisteks ja austusväärseteks isikuteks?
2. Kuidas käitusid assüürlased vallutatud rahvaste muusikutega ja mis oli selle tegevuse sügavam põhjus?
3. Defineeri termin *hironoomia* – mida see tähendas ja kuidas see aitas lauljaid meloodia esitamisel?
4. Võrdle Hiina ja India helisüsteeme: millised on peamised erinevused astmete arvus ja nende filosoofilises tähenduses?